УДК 808.3 - 318

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Зубець Н.О.

Фразеологічна система української мови становить собою сукупність фразеологізмів, пов'язаних стійкими відношеннями на парадигматичній і синтагматичній вісях. Парадигматичний ряд є однорідним, оскільки його складники вступають у внутрішні відношення між собою.

Семантичну парадигму у сфері фразеології складають: 1) фразеологізми, охоплені явищем варіантності, 2) фразеологізми синонімічного та антонімічного характеру, 3) окремі значення в середині багатозначного фразеологізму, 4) тематичні ряди, що утворюються на основі семантичної спільності фразеологізмів тощо [6, 116].

Мінімальні фразеологізми (одиниці, у складі яких не більше одного повнозначного компонента) становлять собою самостійний різновид стійких сполучень слів у фразеологічній системі української мови, займають у ній особливе місце у зв'язку з урахуванням їх загальних, а особливо специфічних ознак у плані вираження (форма фразеологічної одиниці) і в плані змісту (семантика фразеологізму).

Саме такі внутрішні закономірності, як полісемія, синонімія, антонімія, паронімія, стали основними вісями організації мінімальних фразеологізмів у єдину систему. Причому парадигматичні системні відношення на цьому рівні фразеології виявляються по-особливому: окремі тенденції, малопомітні, непродуктивні у фразеології акумулюються і виступають більш окреслено і виразно.

Так, характерною особливістю мінімальних фразеологізмів прийменниково-відмінкових моделей та конструкцій з частками *не*, *ні* є активний розвиток багатозначності. У сучасному мовознавстві багатозначність фразеологічних одиниць вчені визнають як реальне явище, яке неоднаково характерне для різних розрядів фразеологізмів. Результати наукових досліджень залежать не тільки від розуміння мовознавцями сутності фразеологічної одиниці, її ознак, а й від обраного типу класифікації фразеологічного матеріалу. Загальновизнаним уже є той факт, що багатозначність властива перш за все одиницям, смислова структура яких може включати в себе нові значення. Серед фразеологізмів, які мають у своєму складі більше одного повнозначного компонента, багатозначність розвинута досить слабо. Л.Г.Скрипник встановила, що майже з трьох тисяч фразеологізмів, наявних у перших трьох томах Словника української мови, полісемічних - 188: найбільше - дієслівних (130), іменних - 15, сполук з одним повнозначним компонентом - 19 [9]. У нашій картотеці із майже тисячі мінімальних фразеологізмів налічується близько трьохсот одиниць, у яких різні словники фіксують від 2 до 5 значень. М.І.Сидоренко відзначає особливо часті випадки багатозначності адвербіальних фразеологічних одиниць, що становлять собою сполучення службового і повнозначного слів, і пояснює це тим, що така конструкція «сама по собі не вказує на відношення між реаліями, в силу чого й образ, який ліг в основу її фразеологізації, позбавлений змісту відношень» [8, 167].

Аналіз багатозначних мінімальних фразеологізмів показує, що серед них переважають одиниці з двома значеннями (2/3), з трьома значеннями - 62 одиниці. Більше значень мають фразеологізми: *до біса, на видноті*, *з головою*, *на диво*, *до діла*, *до дна*, *на дорозі*, *без душі*, *без краю*, *до краю*, *на ногах*, *на очах*, *до пари*, *до речі*, *на славу*, *за спиною*, *не до ладу*, *від душі, у лад*, *без пам'яті*, *не в лад*.

Як вторинна за походженням одиниця, фразеологізм набуває багатозначності іншими шляхами у порівнянні зі словом. Т.З.Черданцева вказує на дві основні причини, які її [багатозначність] зумовлюють: 1) зміна дистрибуції, 2) різноманітні шляхи створення образу [10, 115]. Спираючись на це, відзначимо, що для мінімальних фразеологізмів аналізованих моделей одним із шляхів розвитку багатозначності є ланцюжок асоціацій, пов'язаних з образом, який кладеться в основу фразеологічної одиниці. Пов'язуючи багатозначність мінімальних фразеологізмів із широкими валентними можливостями, ми згодні з точкою зору С.М.Панкратової, що «багатозначність виникає не внаслідок зміни кількісної валентності фразеологічної одиниці чи корекції морфологічної форми актантів, а внаслідок зміни семантики валентних партнерів фразеологічної одиниці або загального семантичного заряду всього оточення фразеологізму" [7, 67].

Для більшості багатозначних одиниць на синхронному рівні неможливо визначити, яке значення первинне. Дослідники фразеологічних одиниць підкреслюють домінуючу роль конотативного

компонента у їх семантиці. Тобто, йдеться про номінативну функцію фразеологізму. Серед зафіксованих мінімальних фразеологізмів приблизно для 3 % стійких зворотів номінативний аспект семантики достатньо відчутний під час їх виникнення і функціонування у мовленні. У такому разі можна говорити про внутрішній розвиток багатозначності цих одиниць, про ієрархію значень в їх семантичній структурі, хоч вона й умовна. Наприклад, у мові закріпилося стійке сполучення *в тілі*. Його перше значення - ‘не худий, в міру повний’ - встановлює ознаку стосовно людини («Дівка як дівка. З ногами, руками, косами. При здоров’ї і *в тілі*» (Є.Кравч.); друге значення - ‘вгодований, ситий’ - формується на основі першого і вже стосується худоби («В гарній артілі й худоба *в тілі*» (Н.тв.). У мінімальному фразеологізмі *з голочки* перше значення встановлює певну ознаку - ‘абсолютно новий і елегантно пошитий (про одяг, взуття і т.ін.)’ («На вас от - інша річ! Все новеньке та чистеньке... *З голочки*» (О.Г.), друге значення формується на основі першого - ‘гарно одягнений, причепурений (про людину), ошатний’ («А зараз - годину на різні приготування. Приїхав кореспондент центральної газети. Щоб усі були, як *з голочки*» (Інг.), третє значення - на основі другого - ‘дуже гарно, елегантно’ («Він рум’яний, одягнений *з голочки*, задоволений з свого пальта на хутрі» (Кундз.). А от значення фразеологізму *у славі* зв’язані з ознаками людини (‘1. Прославлений, відомий чим-небудь. «Одлунає гроза,.. і повернетесь ви, як герої, додому *у славі*, дорогі земляки, побратими і друзі мої» (В.С.). 2. Знеславлений, зганьблений. «Тепер ти поїдеш, мене *в славі* покинеш, - будуть мене люди обминати. Бо хто ж візьме тую дівчину-наймичку, що парубок покинув» (Вас.)’ і базуються на основі різних асоціацій. Первинність якогось із них встановити неможливо.

Така протилежність значень (своєрідна енантіосемія) простежується і в одиницях *за душею* (‘1.У собі. 2.При собі’), *до зорі* (‘1. До пізнього вечора, ночі. 2. До ранку’), *не до солі* (‘1. Кому-н. дуже важко, скрутно. 2. Кому-н. байдуже до чогось, коли є важливіша справа’). Значення у таких фразеологізмів «рівноправні».

За нашими спостереженнями, чим більше значень виявляється у мінімального фразеологізму, тим ширше їх коло, бо вихідний образ, який лежить в основі одиниці, у свідомості мовця пов’язується з різними характеристиками дійсності (різні семантичні поля, емотивні оцінки і т.ін.). Наприклад,

не за горами ‘1. Незабаром, скоро (часова характеристика) («Вже й зима *не за горами*» (Мир.); 2. Недалеко, близько’ (просторова характеристика) («Вже *не за горами* були передові сили німецької інтервенції» (Дмит.);

без душі ‘1. Дуже сильно, до самозабуття (високий ступінь вияву почуття) («Наталка *без душі* його [Петра] любить, через його всім женихам одказує» (Котл.). 2. Мертвий. («Зразу ж біля діброви побачив Микула трьох турків на землі: два з них лежали *без душі*, один ще стогнав» (Мак.). 3. Дуже переляканий (стан). («Латин старий був не рубака і воювати не любив. Од слова - смерть - він, неборака, був *без душі,* і мов не жив» (Котл.). 4. Сухо, формально, по-казенному’ (емотивна оцінка) («Казенного ще в нашій роботі багато. Наказують, вимагають - і все *без душі*» (Зар.).

Значення цих і подібних полісемантичних фразеологізмів різняться широтою охоплення дії чи вияву ознаки (*через верх*, *на ногах*, *на пам’ять*, *у парі*); ступенем метафоризації (*по кісточки*, *у колисці*, *у латках*, *під носом*, *ні приступу*, *ні півкроку*); функціональною активністю значень, що відбивається у відповідних ремарках (*на ґвалт* ‘1. діал.’; *до діла*, *до снаги*, *не до ладу* - окремі значення мають ремарку «рідко»; *без обиняків* - ‘2. заст.’; *в обхід* ‘2. військ.’ і т.ін.). Доказом на користь останньої диференціальної риси є те, що не всі можливі значення деяких фразеологізмів зафіксовані у словниках, бо не всі вони відомі кожному носієві мови. Наприклад, мінімальний фразеологізм *за простибі* вживається із значенням ‘даром’ («Думаєш, хтось тобі подасть або дасть [насіння] сеї весни *за простибі*»), а в говірках ця одиниця має ще значення ‘милостиня’ («Дати дідові *за простибі*»). Отже, на прикладі багатозначності мінімальних фразем помітно, що можливість, обмежено реалізована у системі фразеології в цілому, одержала розвиток на рівні мінімальних фразеологізмів.

Значення окремих фразеологічних одиниць, втрачаючи зв’язок із внутрішньою формою, розходяться досить далеко одне від одного. У зв’язку з цим закономірно постає питання про розмежування багатозначності та омонімії. Вчені відзначають, що поява нових значень у фразеологізмів може призвести до руйнування семантичної тотожності одиниці самій собі і виникнення омонімічних фразеологізмів (за термінологією Н.Д.Бабич - власне омоніми-фразеологізми - 2, 116). Очевидно, власне омонімами-фразеологізмами можна вважати тільки ті, в основі значень яких лежать різні вихідні образи. За спостереженнями вчених, таких фразеологізмів, що збігаються структурно і нічого спільного не мають у своєму значенні, у мові мало. Омонімічних мінімальних фразеологізмів у джерельних лексикографічних працях не виявлено. Однак, вважаємо, що значення кількох одиниць у синхронії розходяться далеко і цілком можливо, що вони стануть джерелом виникнення омонімічних одиниць: *по кісточки* (‘1. чого. Дуже багато чого-небудь. 2. Дуже мілко’); *на крилах* (‘1. З сл. бігти, спускатися і т.ін. Дуже швидко. 2. У доброму настрої, на піднесенні’); *по маківку* (‘1. Дуже сильно, у великій мірі. 2. Дуже багато (справ, клопотів, турбот і т.ін.’).

Відомо, що фразеологічні конструкції - джерело поповнення розряду службових слів, зокрема, вторинних прийменників. Наведемо кілька прикладів перехідних випадків, коли можна говорити про омонімію мінімальних фразеологізмів і службових слів: *на чолі*-1 - на чолі-2, *на черзі*-1 - на черзі-2, *на честь*-1 - на честь-2, *по праву*-1 - по праву-2, *в дусі*-1 - в дусі-2, *в світлі*-1 - в світлі-2, *під виглядом*-1 - під виглядом-2. Як вважає Н.Я.Дзюбишина, такі прийменники утворюються внаслідок зміни синтаксичних зв'язків [5]. Так, фразеологізм *на чолі* співвідноситься з дієприкметником або дієсловом ('очолюваний, керований; очолюючи, керуючи') і переймає синтаксичні властивості, сполучаючись з іменником («*На чолі* полку мчить Тарас»; «Ніколи не забудемо ми, що в рядах пугачовських повстанців були й повстанці башкири *на чолі* з воїном та поетом Салаватом Юлаєвим»). Внаслідок вільного порядку слів у реченні залежний іменник від мінімальної фраземи може відділятися дієсловом і вже не тяжіти до іменника. Це й сприяє його перетворенню в прийменник («На збори хлопці прибули *на чолі* з своїм бригадиром»).

Отже, лексична система впливає на рівень мінімальних фразеологізмів не тільки активним розвитком багатозначності, а й приєднанням до себе частини одиниць, що свідчить про відсутність чітких меж між мовними рівнями, про їх взаємопроникнення і взаємовплив.

Для одиниць ряду мовних рівнів, які мають семантичну визначеність або смисл, властиві синонімічні й варіантні відношення. Фразеологічні синоніми і варіанти виступають виявом семантичних відношень і мовним засобом у процесі вираження думок, як і лексичні синоніми та варіанти. Фразеологічна синонімія - явище значно складніше і різноманітніше, ніж лексична. Більшість вчених поділяє думку, що фразеологізми-синоніми характеризуються значеннєвою близькістю, різнокомпонентним складом, однаковою синтаксичною роллю в реченні при різній внутрішній формі. На сьогодні уже встановлені ознаки, характерні для більшості фразеологічних синонімів: близькість семантики, однорідна синтаксична роль, різниця у відтінках значення або в стилістичному забарвленні [1, 73].

Мінімальні фразеологізми проходять свій шлях синонімізації, вступаючи у зв'язки з окремими словами і фразеологізмами (одномодельними чи різномодельними). Оскільки мінімальні фраземи виступають замінниками певних частин мови, то вони входять до складу синонімічних рядів разом з лексичними синонімами (дешево, недорого, *за півдарма*, *за півціни*, *за безцінь*; незручний, невигідний, неспосібний, *не з руки*; просто, по-простому, попросту, *без викрутасів*, не мудруючи лукаво) або з іншими фразеологізмами (в т.ч. й з ін. мінімальними), однак, домінантою в них є стилістично нейстральне слово (наприклад, для фразеологізмів *в* (*на*) *ціні*, *не по кишені*, *на вагу золота*, *ціни немає*, *ціни не можна зложити* домінантою виступає слово 'дорогий'; спільне поняття 'не подобається' притаманне фразеологічним одиницям *не до вподоби*, *не по душі*, *не до серця*, *не до смаку*, *серце* (*душа*) *не лежить*, *не навертається серце*, *не по нутру*; 'повністю' (у 1 зн.): *без останку* (у 1 зн.), *до цурки* (у 2 зн.), *до крихти* (у 1 зн.), *до нитки* (у 1 зн.), *до ноги*, *по зав'язку*, *до голки*, *до решти* (у 2 зн.), *до точки* (в 1 зн.).

Співіснування різнокомпонентних фразеологізмів в одному синонімічному ряду стало можливим внаслідок асоціювання з однією ідеєю переосмислених різних словосполучень, сполучень слів, речень. Проте фразеологічні синоніми можуть відрізнятися ще й семантичними відтінками, які базуються на різній образності, сполучуваності. Це не дозволяє ототожнювати одиниці, про що справедливо зауважував Л.А.Булаховський: «Синоніми, звичайно, бувають лише відносно тотожними один з одним і, будучи вживані навіть поряд, служать тому, щоб уточнити або відтінити певний зміст, переказуваний відповідними словами» [4, 44].

Наприклад, синонімічні фраземи *з мізинець*, *в мініатюрі*, *з наперсток* (у 1 зн.) мають спільне значення 'малий', але образна позначеність і сполучуваність їх різна. Так, одиниця *в мініатюрі* вживається здебільшого на позначення малих розмірами предметів, речей; *з мізинець*, *з наперсток* вживаються стосовно людей, тварин і т.ін., які малі величиною, довжиною, зростом. Причому у передачі смислового об'єму останньої одиниці є слово «дуже», яке вказує на високий ступінь вияву ознаки. Об'єднавшись у синонімічний ряд на основі спільності загального значення, мінімальні фразеологізми продовжують через семантику зберігати відмінності, пов'язані з їх приналежністю до певного професійного середовища. Порівняймо ці фразеологічні синоніми у контексті: «У Чорному морі мешкала рибка-піщанка - маленька, *з мізинець* у довжину, тоненька, сріблясta стрічечка» (Наука..), «А у донечки в руках - лялька, неначе портретик її *в мініатюрі*» (Довж.), «Євпташка був завбільшки *з наперсток*, хоч йому йшов сімнадцятий рік» (Мик.). Отже, ці мінімальні фразеологізми - не рівнозначні.

Спільне значення 'багато' виражають фраземи-синоніми *без ліку*, *до біса*, *по горло*, *по вуха*, *по зав'язку*. Крім різної образної співвіднесеності, характер ознаки деяких із цих одиниць передається з певними стилістичними відтінками. Фразеологізму *до біса* властивий грубий відтінок («Леонтій Леонтійович - людина статечна, розумна і *до біса* хитра» (Коч.), *по вуха* - жартівливий («Заліз у довги [борги] *по* самі *вуха*» (Укр. присл.), *без ліку* - дещо урочистий («Гуркочуть льотчики, змітаючи з лиця землі ворогів *без ліку*» (Довж.). За такої умови адекватна заміна фразеологічних синонімів неможлива.

Для багатьох мінімальних фразеологізмів синонімічні зв'язки ускладнюються тим, що вони багатозначні. Такі одиниці потрапляють до різних синонімічних рядів, маючи різну синтаксичну сполучуваність. Так,

наприклад, фразеологізм *в лице* входить до складу синонімічних рядів з домінантами 1) відверто, 2) зовні і відповідно одиниці *не моргнувши* - 1) швидко, 2) упевнено; *не на жарт* - 1) серйозно, 2) сильно; *ні приступу* до кого - 1) захищений, 2) недоступний.

Синонімічні ряди поповнюються новими одиницями. За спостереженням І.І.Чернишової, однією з причин досить інтенсивного розширення фразеології на основі структурних синонімів є саме апробована часом образна мотивованість твірного фразеологізму. Дослідниця вказує на два фактори, що зумовлюють виникнення й існування синонімічних одиниць одного поняттєвого змісту й однієї функціонально-стилістичної приналежності: по-перше, процес «стирання образу, забуття образної мотивованості; по-друге, прагення обновити фразеологізм, підвищити його експресивність, емоційний вплив» [11, 42]. Очевидно, у зв'язку з цими тенденціями синонімічний ряд *під хмільком*, *під мухою*, *під джмелем*, *під градусом*, *під газом* доповнився одиницею *під шофе*; у фразеологізму *з молотка* з'явився структурний синонім *з торгів*; *під крилом* - *під фасадом*, а синонімічний ряд *для годиться*, *для видимості*, *для виду* одержав фразеологізм *для форми*.

У сфері мінімальних фразеологізмів синоніми мають ті одиниці, які розкривають характер людини, її вдачу, позитивні чи негативні риси і т.д. До синонімічного ряду можуть потрапляти і фразеологізми-варіанти (форми вживання однієї й тієї ж одиниці). У ряду *ні билини*, *ні духа*, *ні* (*і*) *духу* [*живого*], *ні* [*живої*] *душі*, *ні* (*ані*) *лялечки* одиниці 2, 3, 4 - варіанти, 1, 2, 5 - синоніми.

При всій різноманітності типів варіювання мінімальних фразеологізмів (фонетичні, словотворчі, лексичні, граматичні, змішані) це явище охоплює лише 25% зафіксованих одиниць, оскільки воно характерне в основному для фразеологізмів, які не втратили внутрішньої форми.

Додатковим семантичним компонентом значень мінімальних фразеологізмів, як і слів, можуть бути також їх антонімічні зв'язки, встановлення яких труднощів не викликає. При виділенні антонімічних пар у фразеології спираються, як правило, на лексичну антонімію, у визначенні якої тісно переплітаються філософські, логічні та лінгвістичні категорії. Фразеологічні антоніми визначаються як одиниці, що протиставляються за найбільш загальною і суттєвою для їх значення семантичною ознакою - предметно-понятійною віднесеністю [3, 25]. Можливість виникнення антонімічних відношень у фразеологічному складі створюється тим, що значення фразеологізмів носить якісно-оціночний характер (як відомо, антонімія спостерігається серед одиниць, пов'язаних з вираженням тієї чи іншої якості - частіше позитивної чи негативної).

Мінімальні фразеологізми вступають в антонімічні відношення з іншими фразеологічними одиницями, утворюючи різноструктурні пари: *до гибелі* - *як кіт наплакав*; *з наперсток* (у 1 зн.) - *верства келебердянська*; *під носом* - *за тридев'ять земель*; *не іграшки* - *як горіхи лущить*; *ні приступу* (у 2 зн.) - *на всі боки приступний* та ін.: «Риба в Пслі любить «балуватись»... Там її *до гибелі*» (О.В.), «Там і цукерок тих, як *кіт наплакав*» (Куч.); «Євпташка був завбільшки *з наперсток*, хоч йому йшов сімнадцятий рік» (Мик.), «Він був чи не в два рази вищий од неї, *верства келебердянська*» (Ільч.), «Як курить мені хто *під носом*, то, здається, оддав би все на світі, щоб тільки покуштувати отого поганого зілля» (Н.-Лев.), «Очі видючі - *за тридев'ять земель* бачать» (Ю.Ян.), «*Не іграшки*, не жарт - В зубах собачих побувати» (Гл.), «Розумом Левко на голову вище стояв од своїх однолітків - задачі розв'язував - *мов горіхи лущив*...» (Літ. Укр.), «Оце вже Роман так замурується в своїй хатині з книжками, що до його *ані приступу*! - говорила Соломія до матері» (Н.-Лев.), «Жвавий, на всі боки приступний, він надумався поширити свої комерційні справи виданням... книжок» (Вас.).

У різноструктурних мінімальних фразеологізмах значення протиставляється предметно-понятійним ядром (протилежні кількісні відношення, протилежні розміри, протилежні ознаки і т.ін.).

Вступаючи в антонімічні відношення між собою, мінімальні фразеологізми утворюють одноструктурні пари (абсолютні антоніми), семантика яких склалася під впливом антонімічних компонентів фразеологічних оцінок: *з вогником* - *без вогника*, *на лихо* - *на щастя* (у 1 зн.), *без пуття* - *до пуття* та ін.: «З трибуни дедалі частіше звучать слова похвали, заклики рівнятись на молодого перспективного спеціаліста-інженера, що працює *з вогником*, - Надію Очеретну» (Ю.Ян,), «Любі Соколовій здавалося, ніби в театрі все робиться повагом, *без воника*» (Соб.), «Перед двірцем увесь час ходив жандарм, і, *на лихо*, світив тоді повний місяць» (Сам.), «*На щастя* Багірова, це була не осколкова міна» (О.Г.), «Навіщо мучусь я і скнію *без пуття*!» (М.Р.), «Чого з язика не зірветься, коли не вмієш *до пуття* говорити» (М.Ст.).

До цієї групи належать також фраземи-антоніми, протиставлення семантики яких пояснюється наявністю частки *не*. Вона входить до складу компонентів і є засобом творення антонімічної одиниці (*по зубах* - *не по зубах*, *по руці* - *не з руки*) чи елементом внутрішньої форми окремого фразеологізму у синхронії (наприклад, порівняймо значення фразеологізмів: *в міру* і *не в міру* 'достатньо, скільки треба' і 'більше, ніж треба; багато, забагато'; *в ладу* і *не в ладу* - 'мирно, дружно' і 'у поганих стосунках').

Л.А.Булаховський свого часу застерігав від сплутування протилежності значень із запереченням, яке є однією з форм виявлення суперечливості явищ: «Під антонімією розуміють не просте протиставлення, яке можна передати, додаючи заперечення.., а протиставлення значень» [4, 39]. А частка *не* у мінімальній фразеології може виступати звичайним запереченням фразеологізму без *не*. Новоутворені структури є похідними одиницями, наприклад: *з біса* : *не з біса*; *до* (*по*) *душі* : *не до* (*по*) *душі*; *у формі* : *не в формі* та ін.

В антонімічні відношення вступають не одиниці як такі, а їх значення. Тому полісемічні фраземи можуть знаходитися одночасно у кількох антонімічних рядах: *під рукою* (‘1. Близько, поблизу, напохваті, поруч’) - *у чорта в зубах* (‘У віддаленому або якому-небудь невідомому, небезпечному місці’; ‘2. У залежності від когось, у підлеглості кому-небудь’) - *сам собі пан* (*голова*, *хазяїн*) (‘Незалежна, вільна у своїх діях, вчинках людина’).

Багатозначні мінімальні фразеологізми антонімізуються здебільшого одним значенням. Так, одиниці *до діла* і *без діла* мають по три значення, проте в антонімічні відношення вони вступають лише одним (‘доречно, відповідно до конкретної ситуації’ - ‘без будь-якої потреби; недоречно’).

Отже, антонімічність виступає компонентом смислового змісту мінімальних фразеологізмів. Протиставлення включається в предметно-логічний зміст співвідносних фразем, так що усвідомлення однієї з протилежностей неможливе без її протичлена.

Значення фразеологічної одиниці є тим цілим, у якому виділяються різні, у тому числі й суперечливі частини, а суперечливість - одна з найважливіших особливостей діалектики. Проте відомо, що суперечливості виявляються не тільки в протилежності. Не всякі видові поняття можуть вступати у такі відношення, а значить і не всякі фразеологізми чи їх окремі значення, як і слова, можуть мати антоніми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьєв Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. - 2-е вид., перероб. - Харків, 1988. - 133 с.
2. Бабич Н.Д. Фразеологічна омонімія і полісемантизм // Українське мовознавство, 1980. - Вип. 8. - С. 113-118.
3. Бабич Н.Д. Антонімія у фразеології східнослов’янських мов // Українське мовознавство, 1984. - Вип. 12. - С. 25-32.
4. Булаховский Л.А. Курс русского литературного языка. - 5-е перераб. изд. - Т.1. - К., 1952. - 447 с.
5. Дзюбишина Н.Я. Прийменники та їх омоніми // Культура слова. - К., 1986. - Вип. 34. - С. 63-67.
6. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. - М., 1978. - 160 с.
7. Панкратова С.М. Валентность единиц лексико-фразеологического уровня (на материале немецкого языка). - Л., 1983. - 159 с.
8. Сидоренко М.И. Из наблюдений над синонимическими связями наречных слов и фразеологизмов // Тр. Самарканд. ун-та. Новая серия. Вопросы фразеологии. - Самарканд, 1970. - Вып. 178. - С. 165-171.
9. Скрипник Л.Г. Розвиток полісемії у фразеологічній системі української мови // Мовознавство, 1973. - № 3. - С. 3-12.
10. Черданцева Т.З. Язык и его образы. - М., 1977. - 218 с.
11. Чернышова И.И. Некоторые закономерности развития фразеологической системы // Проблемы фразеологии и задачи ее изучения в высшей и средней школе. - Вологда, 1967. - С. 41-50.